

Türkler ve Kur'an

Yaşar Şimşek

İstanbul: Selenge Yayınları, 2021, 128 sayfa

ISBN 9786257459174

Bir dilde söylenen ya da yazılan kelimenin başka bir dile aktarılması biçiminde tanımlanan *tercüme*, insanlar arasındaki iletişimi kolaylaştırması bakımından tarihin her döneminde ilgi gören uğraşılardan biri olmuştur. Farklı dili konuşan insanlar genellikle dinî, siyasî, askerî, ticarî ve kültürel faaliyetlerin devamlılığını sağlayabilmek adına tercümeyle ihtiyaç duyar. Bu ihtiyaç hangi sebeple olursa olsun temelinde anlaşma ve anlaşılma kaygısı taşır. Tam da bu noktada tercüme, farklı dili konuşan insanlar arasında bir köprü vazifesi üstlenir.

Çeşitli dinlere meyleden Türkler, mensubu oldukları dinin kitaplarını kendi dillerine tercüme etmişler, bu tercümelerin büyük bir çoğunluğunu İslamî çevrede meydana getirilen Arapça eserler oluşturmuştur. Özellikle İslamiyet'in anlaşılma ihtiyacı Türkler arasında tercüme faaliyetlerinin zornuluğunu ortaya çıkarmıştır. Tabii ki her toplumun kendine ait değerleri vardır. Bu değerlerin başka bir dilde ifadesi tam anlamıyla kelimelerle karşılanamayabilir. Böyle durumlarda mütercimler tercüme ettikleri eserlere açıklama/yorum getirirler. Mütercimlerin kendi tasarrufları doğrultusunda yaptıkları eklemeler kendi dillerinin söz dizimi kuralları çerçevesinde eserlerde yerini alır. Dolayısıyla bu eserler, yeni kelimeler içermesi ve tercümenin oluşturulduğu dönemin söz varlığı hakkında bilgiler vermesi yönüyle özellikle Türk dili ve tarihi araştırmacıları için değerlidir.

İslamî kaynakların başında gelen Kur'an, müslüman toplumlar için ne kadar önemli ise müslüman olmayan toplumlar arasında da hep merak edilen bir kitap olmuştur. Farklı dillere yapılan tercümeleri bunu destekler niteliktedir. Kur'an'ın ilk tercümeleri Arapçadan Farsçaya yapılmıştır. Farsçaya yapılan tercümeler Türkçe Kur'an tercümeleri için kaynak teşkil etmekte olup tercümelerde satır altı/satır arası yöntem tercih edilmiştir.

Satır altı Kur'an tercümelerinin önemli dil malzemeleri içermesi Türk dili ve tarihi araştırmacılarının ilgisini çekmiş ve beraberinde araştırma/inceleme çalışmaları sayısında artış yaşanmıştır. *Türkler ve Kur'an*'da satır altı Kur'an tercümeleri, tefsir tercümeleri, dinî/tasavvufî eser tercümeleri odağında Türkçenin izini süren bir eserdir. Şimşek, kitabını giriş, üç ana bölüm ve sonuç biçiminde tasarlamıştır.

Kitabın giriş bölümü; “İslamiyet’in Türkler Arasında Yayılması Hakkında Birkaç Söz” ana başlığı altında “Kur’an-ı Kerim’in Tercümesi”, “Tercüme Çeşitleri” ve “Türkçe İlk Kur’an Tercümeleri” alt başlıklarından oluşur. Birinci bölümde; “Satırrası Tercümeler” konusu özelinde “Doğu Türkçesi ile Yapılmış Tercümeler”, “İran-Meşhed Âsitân-ı Kudsi Razavî Kütüphanesi’nde Bulunan Kur’an Tercümeleri”, “Anadolu Sahası Satırrası Tercümeleri”, “Metin Yayımlı Gerçekleştirilmemiş Satırrası Kur’an Tercümeleri”, “Satırrası Kur’an Tercümelerinin Birbiri ile İlgisi” isimli alt başlıklar yer alır. Kitabın ikinci bölümü satır altı tefsir tercümeleri hakkındadır. Bu bölümde “Tefsirler” ana başlığında “Doğu Türkçesi Kur’an Tefsirleri” ve “Anadolu Sahasındaki İlk Tefsirler”e yer verilir. Üçüncü bölümde; “Diğer Tefsirler” ana başlığı altında “Kıyasül-Enbiyâlar”, “Hadis Kitapları”, “Fıkıh ve İlm-i Hâl Kitapları”, “Dinî/Tasavvufî Eserler”, “Taberînin Eserleri” alt başlıkları bulunur. Sonuç bölümünde ise “Türkçe İlk Kur’an Tercümelerinin Türk Dili ve Kültür Tarihi açısından Önemi” değerlendirilmiştir.

Türkler ve Kur’an’da yazarın odağı ilk Türkçe Kur’an tercümeleri ve müelliflerin/müstensihlerin tercümelerindeki öz Türkçe kelime tercihleri hakkındadır. Kitapta ilk olarak Türklerin İslamiyet’i benimsemeleri ve Kur’an tercümelerinin tarihî süreci ile alakalı bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler mevcut kaynakların harmanlanmasıyla elde edilmiş olup yazarın konuyla ilgili değerlendirmelerini de içermektedir.

Kitapta, Kur’an’ın Türkçe ilk tercümelerinin Farsça tercümeler esas alınarak yapıldığı tezi, Türklerin Farslarla uzun yıllara dayanan birliktelikleri ile ilişkilendirilir ve kitabın genelinde de hâkim olan düşünce bu yöndedir. Kitabın farklı bölümlerinde bu çıkarım seçilen örnekler aracılığıyla açıklanmıştır. Yazarın üzerinde durduğu hususlardan bir diğeri de satır altı tercümelerin yazıldığı yer, dönem ve imla özellikleri bağlamında değerlendirilmesi hakkındadır.

Satır altı tercümelere odaklanan *Türkler ve Kur’an* ilk satır altı Türkçe tercümelerin yapısıyla ilgili önemli bilgiler barındırmaktadır. Şimşek kitabında, Rylands, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Özbekistan, Hekimoğlu (nr. 293, 1007, 2229), British Library, Bursa, Manisa, Sivas, Türk ve İslam Eserleri Müzesi (nr. 40), Topkapı, Kayseri, Önder, Topkapı Sarayı Müzesi (Koğuşlar, nr.270), Polonya (Yz. B 1, Yz. B 2, Yz. B 3, Yz. A 481, Yz. A 498, Yz. A 532, Yz. A 547) nüshaları hakkında bilgiler vererek satır altı Kur’an tercümeleri konusunda çalışmak isteyen araştırmacılar için bir künye meydana getirmiştir. Ayrıca bu nüshaların birbirleriyle olan benzerlikleri ve farklılıkları konusundaki değerlendirmeleri çalışmanın özgün yanını oluşturmaktadır. Ancak yazar kitabında Türkçe Kur’an tercümelerinden sadece Rylands ve Türk ve

İslam Eserleri Müzesi (nr. 73) nüshasının birer tıpkıbasımına yer vermiş, diğer nüshaların tıpkıbasımına yer vermemiştir. Muhtemelen adı geçen nüshaların en eski Türkçe Kur'an tercüme olarak kabul edilmeleri bunda etkili olmuştur. Fakat, diğer nüshaların tıpkıbasımlarından da örneklerin verilmesi nüshayı görmeyen araştırmacılar ya da satır altı Kur'an tercümesinin nasıl yapıldığını bilmeyen diğer okuyucular için bir gerekliliktir. Ayrıca yazar, varak sayıları ve yazı biçimleriyle ilgili bilgiler verdiği yukarıdaki Kur'an tercüme dışında satır altı tercüme olduğunu belirtmesine rağmen kitapta bu tercüme bulduğu kütüphane bilgisi dışında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

Türkler ve Kur'an isimli eserde sadece üzerinde çalışma yapılmış nüshalar değil metin yayını gerçekleştirilmemiş satır altı Kur'an tercüme de ele alınmıştır. Yazar, bu tercüme durumunu, kâğıt düzeni ve söz varlığı gibi çeşitli özelliklerine değinmiştir. Bu yönüyle kitap, konuyla ilgili çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için başvurulması gereken bir kaynak özelliği taşımaktadır.

Satır altı Türkçe Kur'an tercümeinde esas alınan nüshaların Farsça Kur'an tercüme olduğu tezi kadar, satır altı Türkçe Kur'an tercümeinin kendi sahasında yazılan diğer satır altı Türkçe Kur'an tercümeleriyle olan benzerlikleri ve birbirlerinden bağımsız olarak değerlendirilemeyecekleri tezi de kıymetlidir. Yazar bu tezini, Arapça kelimelere karşılık kullanılan kelime sayısının sınırlı olmasına ve tercüme konu olan Kur'an'ın değiştirilmeye imkan vermeyen, kutsal bir metin olmasına dayandırmaktadır. Kitapta, nüshalar arası benzerlikler ve farklılıklar tablo halinde gösterilmiş olup her tablonun altında benzerliklerin ve farklılıkların sebepleri açıklanmıştır. Yazarın bir diğer çıkarımı ise aynı sahada yazılan satır altı Türkçe Kur'an tercümeinde esas alınan nüshaları "orijinal nüshalar, diğer nüshalarla çeşitli açılardan benzer olan nüshalar ve bir nüshanın farklı bir istinsahı olan nüshalar" biçimindeki sınıflandırmasıdır (s. 68).

Türkler ve Kur'an'da satır altı tefsir tercüme de değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Yazarın satır altı tefsirler hakkındaki görüşü bu tefsirlerin tefsir tarihi için önemli olduğu ancak Türk dili ve tarihi açısından bir kıymetlerinin olmadığı yönündedir (s. 70). Burada yapılan değerlendirmenin okuyucuda soru işareti bıraktığı nokta; bahsedilen tefsirlerin Türkçe tefsirler mi yoksa Arapça tefsirler mi olduğunun belirtilmemesidir. Yani Türk dili ve tarihi açısından değersiz bulunan tefsirler Arapça yazılan tefsirler midir? Yoksa Türkçe yazılan tefsirler midir? Ya da Arapça ve Farsça söz varlığı Türkçe söz varlığından fazla olan tefsirler midir? Eğer Türkçe yazılan tefsirler ise satır altı Türkçe Kur'an tercüme bahsinde müelliflerin/müstensihlerin

tercümeyi yaparken kendi tasarrufları doğrultusunda eklemiş oldukları Türkçe kelimelerin söz varlığına olan katkıları yönündeki değerlendirmeler tekrar gözden geçirilmelidir. Muhtemelen yazarın burada kastettiği şey ilk Türkçe tefsirlerin özgün olmadıkları ve bu durumdan kaynaklı olarak da Türkçe kelimelerin kısıtlı kullanımlarıyla alakalıdır.

Yazar, İslamî öğretilerin halk arasında daha hızlı yayılmasına sebep olan, halkın ilgisini çeken ve Türkçe tercümeleyen eserler olması dolayısıyla tefsirleri, hadis kitaplarını, fıkıh ve ilmihal kitaplarını, dinî/tasavvufî kitapları ve Taberî'nin kitaplarını tercüme geleneği içerisinde ele almıştır. Söz konusu eserlerdeki tercüme yöntemi satır altı Kur'an tercümelerinden farklıdır. Bu tip eserler, Kur'an tercümelerinde olduğu gibi kelime kelime tercüme içermezler ve tercüme edilen dilin söz dizimi kurallarına bağlı kalınarak yapılırlar. Yine bir diğer farklılık ise Arapça kelimelerin Türkçe bir karşılığı bulunmadığı durumlarda müelliflerin/müstensihlerin kendi tasarrufları doğrultusunda yeni kelimeler tercih etmeleridir. Türk dili ve tarihi için önemli görülmeleri de yeni kelimeler içermeleri dolayısıyladır. *Türkler ve Kur'an*'da da müelliflerin/müstensihlerin tercüme aşamasında seçmiş oldukları kelimelerle ilgili örneklere yer verilmiştir. Özellikle kitabın sonuç bölümünde yazarın, seçtiği örnek kelimeler aracılığı ile bu kelimelerin tercümelerde müellifler/müstensihler tarafından niçin tercih edildiğini değerlendirmesi öz Türkçeye olan hâkimiyetini ve kelime bilgisini göstermektedir.

“Türk” ve “Kur'an” adı Türk dili, tarihi ve kültürü açısından en önemli kavramlardandır. *Türkler ve Kur'an* satır altı Türkçe Kur'an tercümelemleri, tefsirler ve dinî/tasavvufî kitaplarda yer alan Türkçe tercümelemler hakkında derli toplu bilgiler içerir. Ayrıca kitapta satır altı tercüme çeşitlerinin, birbirleriyle olan benzerliklerinin ve farklılıklarının belirtilmesi konuyla ilgili araştırma yapacaklara yol gösterecek mahiyettedir. Kitabın belki de tek eksik yönü -her ne kadar yazar tarafından sunuş kısmında ilk Türkçe tercümelerden bahsedileceği söylenip konu sınırlandırılrsa da- konusunu ve söz varlığını Kur'an'dan alan şerhler ve manzum sözlükler bahsine değinilmemesidir. Kitabın daha sonra yapılacak olan baskılarında söz konusu çalışmalara da yer verilebilir.

Ahmet Uğur, Dr.

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Université d'Alger 2-Faculty of Arabic Language and Art&Oriental Languages

ORCID 0000-0003-2094-8133

DOI 10.26570/isad.1134091